YANGI TAHRIRDAGI KONSTITUTSIYA NORMALARI ASOSIDA YURIDIK TEXNIKUM TALABALARINING HUQUQIY MADANIYATINI YUKSALTIRISH

G‘aforov Islombek Otabek o‘g‘li
Buxoro yuridik texnikumi huquqshunoslik fani o‘qituvchisi.

https://doi.org/10.5281/zenodo.24477859

Annotatsiya. *Tezisda yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi normalarini o‘rganish orqali yuridik texnikum talabalarining huquqiy madaniyatini yuksaltirish masalalari ko‘rib chiqiladi. Huquqiy madaniyatning kognitiv, qadriyat-motivatsion va faoliyat komponentlari, huquqiy nihilizm va huquqiy idealizm ko‘rinishlari hamda o‘quv jarayonidagi muammolar tahlil qilinadi. Konstitutsiyaviy normalarni o‘qitishning mazmuniy, metodik, klinik va raqamli yo‘nalishlari hamda huquqshunoslik fani o‘qituvchisining o‘rni asoslab beriladi.*

Kalit so‘zlar: *huquqiy madaniyat, huquqiy ong, yangi tahrirdagi Konstitutsiya, yuridik ta’lim, yuridik texnikum, huquqiy nihilizm, huquqiy sotsializatsiya, keys-stadi, huquqiy klinika.*

ENHANCING THE LEGAL CULTURE OF LAW TECHNICAL COLLEGE STUDENTS ON THE BASIS OF THE NORMS OF THE NEW CONSTITUTION

Abstract. *The thesis examines ways of enhancing the legal culture of law technical college students through the study of the norms of the new edition of the Constitution of the Republic of Uzbekistan. The cognitive, value-motivational and activity components of legal culture, manifestations of legal nihilism and legal idealism, and problems in the educational process are analysed. Content-related, methodological, clinical and digital directions for teaching constitutional norms, as well as the role of the law teacher, are substantiated.*

Keywords: *legal culture, legal consciousness, new Constitution, legal education, law technical college, legal nihilism, legal socialization, case study, legal clinic.*

Huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatining mustahkamligi, avvalo, fuqarolarning huquqiy madaniyatiga bog‘liq: eng mukammal qonun ham jamiyat uni bilmasa, hurmat qilmasa va unga amal qilmasa, qog‘ozda qolib ketadi. 2023-yil 30-apreldagi referendumda qabul qilingan yangi tahrirdagi Konstitutsiyada moddalar soni 128 tadan 155 taga, normalar soni 275 tadan 434 taga oshdi, Asosiy qonun matni qariyb 65 foizga yangilandi. Konstitutsiyaning 1-moddasida O‘zbekiston suveren, demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlat sifatida belgilandi.

19-moddaga ko‘ra inson huquq va erkinliklari har kimga tug‘ilganidan boshlab tegishli bo‘lsa, 20-moddada inson bilan davlat organlarining o‘zaro munosabatlarida qonunchilikdagi barcha ziddiyat va noaniqliklar inson foydasiga talqin etilishi, 29-moddada esa har kimga malakali yuridik yordam olish huquqi kafolatlanishi mustahkamlandi [1]. Biroq bu kafolatlar fuqaro ularni bilgan, anglagan va amalda qo‘llay olgan taqdirdagina haqiqiy kuchga ega bo‘ladi. Shu bois Konstitutsiya normalarini yoshlar ongiga singdirish huquqiy islohotlarning ijtimoiy samaradorligini ta’minlovchi asosiy shartlardan biridir.

Mamlakatimizda bu yo‘nalishda izchil huquqiy asos yaratilgan. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 9-yanvardagi PF-5618-son Farmoni bilan «Yuksak huquqiy madaniyat – mamlakat taraqqiyoti kafolati» g‘oyasiga asoslangan Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish konsepsiyasi tasdiqlanib, huquqiy tarbiya «shaxs – oila – mahalla – ta’lim muassasasi – tashkilot – jamiyat» tamoyili bo‘yicha uzviy tashkil etilishi belgilandi [3].

2020-yil 29-apreldagi PF-5987-son Farmon yuridik ta’lim va fanni tubdan takomillashtirishning, jumladan yuridik texnikumlar faoliyatini rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlarini belgilab berdi [4]. Vazirlar Mahkamasining 2026-yil 24-apreldagi 202-son qarori bilan tasdiqlangan 2026–2027-yillarga mo‘ljallangan chora-tadbirlar dasturida huquqiy targ‘ibotning innovatsion usullarini joriy etish, yoshlar o‘rtasida «Yoshlar va qonun» tanlovi hamda «Huquq va mantiq chizig‘i» huquqiy-mantiqiy test tanlovini o‘tkazish nazarda tutilgan [5].

Bu hujjatlar «Ta’lim to‘g‘risida»gi Qonun [2] bilan birgalikda ta’lim muassasasini huquqiy tarbiya tizimining markaziy bo‘g‘iniga aylantiradi.

Huquqiy madaniyat ilmiy adabiyotda huquqiy bilim, huquqiy ong, huquqqa hurmat va huquqiy faollikning birligi sifatida talqin etiladi. Uning tarkibida uch komponentni ajratish mumkin: kognitiv komponent – Konstitutsiya va qonunlarni bilish, normativ hujjatni topa olish va to‘g‘ri talqin qilish; qadriyat-motivatsion komponent – qonunga hurmat, adolat va inson qadr-qimmatini oliy qadriyat sifatida qabul qilish; faoliyat komponenti – o‘z huquqini qonuniy yo‘l bilan himoya qilish, boshqalar huquqini hurmat qilish va huquqbuzarlikka murosasizlik.

Amerikalik huquqshunos L. Fridmen huquqiy madaniyatni «ichki» – huquqshunoslarning kasbiy madaniyati va «tashqi» – aholining huquqqa munosabati sifatida farqlagan [7]. Yuridik texnikum talabasi aynan shu ikki madaniyat tutashgan nuqtada turadi: u bir vaqtning o‘zida yoshlar qatlamining vakili va kelajakdagi huquqshunos mutaxassisdir. Shuning uchun texnikumda shakllangan huquqiy madaniyat talabaning o‘zi bilan cheklanmay, ertaga u xizmat ko‘rsatadigan fuqarolarga ham ta’sir qiladi.

J. Tapp va F. Levin huquqiy sotsializatsiya nazariyasida huquqiy tafakkurning uch darajasini ajratgan: jazodan qochishga asoslangan konvensiyagacha daraja, qonunni tartib saqlash vositasi deb biluvchi konvensional daraja va huquqni adolat hamda inson huquqlarini ta’minlash vositasi sifatida anglovchi konvensiyadan keyingi daraja [8]. T. Tayler tadqiqotlari esa odamlar qonunga faqat jazodan qo‘rqqani uchun emas, balki uni legitim, tartib-taomillarni esa adolatli deb bilgani uchun ko‘proq amal qilishini ko‘rsatgan [9]. Bu xulosalar yuridik ta’limning maqsadi talabani normalarni yodlash bosqichidan konstitutsiyaviy qadriyatlarni anglash va ularga ongli amal qilish darajasiga olib chiqish ekanini tasdiqlaydi.

Amaliyotda huquqiy madaniyatni shakllantirish samaradorligini pasaytiruvchi bir qator holatlar uchraydi. Birinchidan, Konstitutsiya ko‘pincha modda raqamlari va matnini yodlash shaklida o‘qitiladi, normaning ijtimoiy mazmuni va uni himoya qilish mexanizmi ochib berilmaydi. Ikkinchidan, nazariy bilim va amaliy ko‘nikma o‘rtasida uzilish mavjud: talaba normani biladi, ammo uni real hayotiy vaziyatga qo‘llashda qiynaladi. Uchinchidan, yoshlar huquqiy axborotni ko‘pincha ijtimoiy tarmoqlardan, rasmiy manbaga solishtirmasdan oladi, bu esa noto‘g‘ri tasavvurlarga olib keladi. To‘rtinchidan, huquqiy ong deformatsiyalari – qonunning ahamiyatini inkor etuvchi huquqiy nihilizm hamda «qonunning o‘zi barcha muammolarni hal qiladi» degan huquqiy idealizm [6] talabalar orasida ham uchrab turadi.

Shu asosda Konstitutsiya normalari asosida talabalarning huquqiy madaniyatini yuksaltirishning to‘rt yo‘nalishi taklif etiladi. Mazmuniy yo‘nalish har bir konstitutsiyaviy normani «norma – qadriyat – kafolat – amaliyot» zanjiri orqali o‘rganishni nazarda tutadi: masalan, 20-moddadagi «inson foydasiga talqin» qoidasi ma’muriy nizolar misolida, 29-moddadagi malakali yuridik yordam olish huquqi esa advokatura instituti va sud amaliyoti bilan

bog‘lab tahlil qilinadi. Metodik yo‘nalishda D. Kolbning tajriba orqali o‘qitish sikli (aniq tajriba – mulohaza – umumlashtirish – faol sinab ko‘rish) [11] asosida keys-stadi, imitatsion sud jarayonlari, rolli o‘yinlar va munozaralar qo‘llaniladi; «Konstitutsiya va mening huquqlarim» mavzusidagi kichik tadqiqot loyihalari talabaning mustaqil huquqiy fikrlashini rivojlantiradi.

Klinik yo‘nalish xalqaro klinik yuridik ta’lim tajribasiga [10] tayangan holda o‘qituvchi rahbarligida talabalarning mahalla va umumta’lim maktablarida huquqiy-ma’rifiy tadbirlar o‘tkazishini, «tengdosh – tengdoshga» tamoyili asosida o‘quvchilarga konstitutsiyaviy huquqlarni tushuntirishini nazarda tutadi. Raqamli yo‘nalish talabalarda Lex.uz milliy huquqiy axborot bazasidan foydalanish, normativ hujjatning amaldagi tahririni aniqlash va ijtimoiy tarmoqlardagi huquqiy axborotni rasmiy manba bilan solishtirish ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Bu jarayonda huquqshunoslik fani o‘qituvchisining o‘rni alohida: u Konstitutsiya normalarini hayotiy misollar bilan bog‘lab tushuntiradi, keys va imitatsion mashg‘ulotlar uchun materiallar tayyorlaydi, adliya organlari, advokatlar va mahalla bilan hamkorlikni yo‘lga qo‘yib, talabalarning ma’rifiy faoliyatini muvofiqlashtiradi. Eng muhimi, o‘qituvchining o‘zi qonuniylik, adolat va inson qadr-qimmatiga hurmatning shaxsiy namunasi bo‘lishi lozim: talaba huquqqa hurmatni avvalo auditoriyadagi adolatli va xolis munosabat orqali o‘rganadi. Bu fikr T. Tayler ilgari surgan protsessual adolat g‘oyasiga ham mos keladi [9].

Ishning samaradorligi huquqiy madaniyat komponentlari bo‘yicha yuqori, o‘rta va past darajalar orqali baholanadi: kognitiv komponent – test va normani topish topshiriqlari, qadriyat-motivatsion komponent – huquqiy nihilizmga munosabatni aniqlovchi anketa, faoliyat komponenti – keyslarni yechish sifati va ma’rifiy tadbirlardagi ishtirok orqali. Yakuniy ko‘rsatkich sifatida esa talabaning real yoki modellashtirilgan huquqiy vaziyatda Konstitutsiya va qonunlarga tayangan holda asosli qaror qabul qila olishi olinadi.

Xulosa: yangi tahrirdagi Konstitutsiya yoshlar huquqiy madaniyatini yuksaltirish uchun mustahkam asos yaratdi, biroq uning insonparvar normalari talabalar ongida yodlangan matn sifatida emas, balki anglangan qadriyat va kundalik xulq-atvor me’yoriga aylangandagina to‘liq amal qiladi. Yuridik texnikumlarda Konstitutsiyani o‘qitish normalarni tushuntirishdan ularni amaliy vaziyatlarda qo‘llashga, huquqiy ma’rifat va raqamli huquqiy savodxonlikka qarab yo‘naltirilishi lozim.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi takliflar ilgari suriladi:

1. Yuridik texnikumlarda huquqiy fanlar mashg‘ulotlari uchun yangi tahrirdagi Konstitutsiya normalariga oid keys-stadi topshiriqlari va imitatsion sud jarayonlari ssenariylari to‘plamini ishlab chiqish va joriy etish.

2. O‘qituvchi rahbarligida talabalarning mahalla va umumta’lim maktablarida «tengdosh – tengdoshga» tamoyili asosida huquqiy-ma’rifiy tadbirlar o‘tkazuvchi huquqiy klinika (ma’rifiy guruh) faoliyatini yo‘lga qo‘yish.

3. Talabalarning Lex.uz bazasi bilan ishlash va huquqiy axborotni tekshirish ko‘nikmalarini rivojlantiruvchi amaliy mashg‘ulotlarni o‘quv jarayoniga kiritish hamda ularni «Yoshlar va qonun», «Huquq va mantiq chizig‘i» kabi tanlovlarga tizimli tayyorlash.

4. Talabalar huquqiy madaniyatining kognitiv, qadriyat-motivatsion va faoliyat komponentlari bo‘yicha muntazam diagnostika o‘tkazish tizimini joriy etish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi (2023-yil 30-aprelda referendumda qabul qilingan) // https://lex.uz
2. O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi «Ta’lim to‘g‘risida»gi O‘RQ-637-son Qonuni // https://lex.uz
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 9-yanvardagi «Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish to‘g‘risida»gi PF-5618-son Farmoni // https://lex.uz
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29-apreldagi «O‘zbekiston Respublikasida yuridik ta’lim va fanni tubdan takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida»gi PF-5987-son Farmoni // https://lex.uz
5. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2026-yil 24-apreldagi «2026–2027-yillarda jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish bo‘yicha chora-tadbirlar dasturini tasdiqlash to‘g‘risida»gi 202-son qarori // https://lex.uz
6. Матузов Н.И. Правовой нигилизм и правовой идеализм как две стороны «одной медали» // Правоведение. – 1994. – № 2. – С. 3–16.
7. Friedman L.M. The Legal System: A Social Science Perspective. – New York: Russell Sage Foundation, 1975.
8. Tapp J.L., Levine F.J. Legal socialization: Strategies for an ethical legality // Stanford Law Review. – 1974. – Vol. 27, No. 1. – P. 1–72.
9. Tyler T.R. Why People Obey the Law. – Princeton: Princeton University Press, 2006.
10. Bloch F.S. (ed.). The Global Clinical Movement: Educating Lawyers for Social Justice. – Oxford: Oxford University Press, 2011.